

КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА

ЛЕКСИЧНА МОДЕЛЬ „СТАНДАРТ – СУБСТАНДАРТ –
НОНСТАНДАРТ” У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ
СУБМОВИ

© Лариса Бондарчук, 2007

к. філол. н., Київський національний економічний університет
ім. В.Гетьмана (Київ)
УДК 811.161.2'322.373

У статті проаналізовано поняття стандарт–субстандарт–нонстандарт як трирівневу систему розвитку сучасної української комп'ютерної субмови. З'ясовано основні типи термінів, види комп'ютерних професіоналізмів, специфіку жаргонізмів цієї сфери.

Поняття мовний стандарт, субстандарт і нонстандарт стали об'єктом активного вивчення у 80-х роках ХХ ст. У Німеччині 1986 року вийшов збірник "Sprachlicher Substandard", услід за яким у 1989 і 1990 роках з'явилися ще два томи (II, III), де активно обговорювалися ці поняття. Навколо них виникла дискусія серед мовознавців, які розглядали терміни, що стосувалися кодифікованих і некодифікованих різновидів будь-якої мови. Вивчення цих понять триває й нині. Ще в 30-х роках ХХ ст. поняття субстандарт запропонував Блумфілд, проте він не дав чіткої дефініції цього лінгвістичного терміна, що зумовило різнобічне трактування слова у лінгвістиці.

У загальному значенні стандартом називають кодифіковану унормовану стандартизовану термінологію в науковій мові, унормовану літературну мову, мову художньої літератури.

Субстандарт містить некодифіковану лексику, некодифіковані професіоналізми, що перебувають на межі субстандарту й нонстандарту. До субстандарту належать групи лексики, що створюють окремі відкриті системи на всіх мовних рівнях, діалектна мова, мова фольклору тощо.

До нонстандарту належить некодифікована лексика, а саме жаргонізми, арго, сленг, лайлива лексика, просторіччя тощо.

До цих термінів часто важко подати дефініції, науковці трактують їх на свій лад, використовуючи терміни *Standart*, *Substandart*, *Subnorm*, *Nonstandart*, *Nichtstandart*. Романісти й германісти схильні до дворівневої моделі *Standart – Substandart*. У слов'янських мовах дворівнева модель не прийнятна, оскільки не може охопити все багатство і різноманітність мови, зокрема, усю сукупність різновидів етномови українців, для якої характерна інша специфіка виділення мовних сфер, ніж для мов англійської чи німецької.

З. Костер-Тома зазначає, що „ієрархічна модель стандарт – субстандарт – нонстандарт дає змогу точніше диференціювати мовні різновиди по горизонталі і вертикалі та виділити верхні і нижні полкуси” [1]. При цьому краще виокремлюються такі специфічні для нашої мови явища, як просторіччя, жаргон, сленг, арго. За цією моделлю чітко спостерігаємо розгрупування лексики у комп'ютерній субмові.

Сучасна українська літературна мова сьогодні поповнюється новими одиницями, до її складу входить багато нової термінології та лексики, особливо зі сфери тих наук, які зазнають зараз бурхливого розвитку. Це, зокрема, стосується української комп'ютерної субмови, що перебуває нині на складному етапі становлення, є частиною загальної системи сучасної української мови. Українську комп'ютерну субмову ми визначаємо як набір нових, спеціальних орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних та інших мовних засобів, які формуються в сучасному загальноінтелектуальному та інформаційному просторі та слугує для мовного моделювання нової галузі науки – комп'ютерних технологій. Відбувається процес формування такої субмови під впливом явищ мовної інтерференції та суржиковості в Україні, але також і за законами української мови та систематизованих спроб стандартизації та унормування. Складний період створення та усталення мови інформаційних систем ще триває. Явище мовної інтерференції сприяє створенню субстандартних і нестандартних утворень у мові поряд із стандартизованими термінами.

Стандарт у комп'ютерній субмові. Комп'ютерна субмова є частиною сучасної української літературної мови, зокрема складовою сучасної наукової мови в Україні. Комп'ютерна субмова тільки формується, оскільки наука, яку вона обслуговує, ще досить молода, нова в Україні і взагалі у світі. Становлення комп'ютерної субмови відбувається у кілька етапів, перший з яких – це накопичення термінології для називання нових наукових понять унаслідок її створення в системі національної мови чи запозичення з інших мов. Другий етап формування комп'ютерної субмови, зокрема її термінології, – це її впорядкування, тобто кодифікація, стандартизація та внормування термінології наукової галузі [3].

Кодифікація термінології – це систематизація, упорядкування наукових термінів, термінологічних сполук та їхніх похідних за певними принципами, їхня класифікація, що звичайно відбувається відповідно до внутрішньої ієрархії якої-небудь науки чи її галузі. *Стандартизація термінології* – встановлення єдиних обов'язкових норм і вимог щодо використання офіційно визнаних, кодифікованих та унормованих термінів будь-якої галузі науки. *Унормування термінології* – встановлення єдиних для всіх термінів будь-якої галузі науки вимог щодо їхнього написання, граматичної форми, синтаксичної сполучуваності тощо відповідно до норм сучасної української літературної мови.

Стан термінологічної справи будь-якої держави відображає її цивілізованість. Тому кожна держава особливо дбає про стан національної фахової мови, який віддзеркалюється в державних термінологічних і галузевих стандартах. Термінологічний стандарт – це результат спочатку лексикографічного усталення, визначеного наявними словниками і їхнім "часом життя", а потім практичного унормування й кодифікації усталеної термінології, відображеної у підручниках, навчальних посібниках, наукових працях, монографіях тощо.

Для фіксації стандарту існують спеціальні науково-технічні документи –

Державні стандарти України (ДСТУ), де записано мовні норми, правила й вимоги щодо кодифікації й унормування термінології з будь-якої сфери науки

чи техніки, подано варіанти перекладу термінів з інших мов та рекомендації щодо їх використання тощо. Стандартизація термінології інформаційних систем в Україні почалася у 70-х роках ХХ ст., що й зафіксовано у відповідних документах.

За тематикою інформаційних технологій зараз в Україні чинні 47 Державних стандартів України (ДСТУ), розроблені переважно протягом 1993-95 років (на той час вони становили досить розвинену і повну систему термінологічних ДСТУ), які узагальнили та осучаснили терміносистему, що була започаткована у 70-роки і налічувала 34 ГОСТи. Найвідоміші з них – ДСТУ 2226-93. Автоматизовані системи. Терміни та визначення; ДСТУ 2228-93. Системи оброблення інформації. Підготовка і оброблення даних. Терміни та визначення; ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення; ДСТУ 2627-94. Системи оброблення інформації. Видавничі комп'ютеризовані системи оброблення та друкування документів; ДСТУ 2628-94. Системи оброблення інформації. Оброблення тексту. Терміни та визначення; ДСТУ 2874-94. Системи оброблення інформації. Бази даних. Терміни та визначення; ДСТУ 2938-94. Системи оброблення інформації. Основні поняття. Терміни та визначення тощо.

Державні стандарти постійно оновлюються, вдосконалюються, цей процес відбувається й зараз. Найвідомішим із ДСТУ останніх років є „ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять” (Київ, 2000).

Відповідно в комп'ютерній терміносистемі представлені такі типи термінів:

- загальнонаукові терміни (їх використовують у різних науках): *аналіз, закон, індекс, коефіцієнт, метод, теорія, ідея, гіпотеза, формула* та ін.;
- термінологія інформаційних систем і технологій (наявна у сфері високих технологій сучасного інформаційного світу): *програмне забезпечення, архівація, байт, дисковод, монітор, консоль* тощо;
- міжгалузеві терміни: *алгоритм* (математична сфера, галузь інформаційних систем), *утилізація* (екологічна галузь, галузь інформаційних систем), *мова, мова програмування* (лінгвістика, галузь інформаційних систем);
- вузькоспеціальні терміни, що їх уживають лише в певній галузі інформаційних систем: *утиліти, дефрагментація* (у сфері власне комп'ютерних технологій), *електронна комерція, електронний бізнес, інтернет-банкінг* (у сфері інформаційних технологій в економіці).

Від термінів слід відрізнити номенклатурні назви – своєрідні етикетки предметів, явищ, понять. Якщо в основі терміна лежить загальне поняття, то в основі номенклатурної назви – одиничне. До номенклатури належать серійні марки машин, приладів, верстатів, назви деталей, найменування підприємств, установ, організацій, географічні назви та назви рослин, звірів і т. ін.

До комп'ютерних номенклатурних назв, які є особливим витвором у цій сфері, належать назви комп'ютерів усіх поколінь, назви відеокарт, материнських плат, звукових карт, принтерів, сканерів, моніторів, мишок, а також версій програм, ігор, ОС та їхніх весій тощо. Наприклад, *ІВМ (АйБіЕм)* – це номенклатурні назви електронних комп'ютерів фірми ІВМ, яка у 1952 році

випустила свій перший промисловий електронний комп'ютер IBM 701; або *Альтаір* – це комп'ютер, який створили у 1975 році Білл Гейтс (майбутній засновник фірми Microsoft) та його співробітники. Типовим для номенклатурних назв є використання абревіатур та цифр: наприклад, назви перших процесорів фірми Інтел – ДО536, ДО550 тощо. Наступний 8-бітовий процесор вже має іншу номенклатурну назву – Інтел-8008, а його вдосконалена пізніша версія – Інтел-8080 [2].

Субстандарт у комп'ютерній субмові. До субстандартних лексем в сучасній мові комп'ютерних технологій належать переважно *професіоналізми* (ще їх називають професійними словами, вузькоспеціальними словами). Це слова й звороти, характерні для мови людей певних професій, наприклад, назви знарядь праці, трудових процесів, специфічні професійні вислови, які не завжди зрозумілі поза межами певного професійного середовища. Часто професіоналізми є неофіційними заміниками термінів, їхніми неофіційними синонімами і вживаються для спрощення професійного спілкування. Оскільки професіоналізми вживають на позначення певних понять лише у сфері певної професії, то вони не завжди відповідають нормам літературної мови.

З-поміж комп'ютерних професіоналізмів можна виокремити такі види:

а) науково-технічні: *материнка* (материнська плата), *модуль* (модульний принцип), *стандарт* (стандартне програмне забезпечення), *волоконник* (волоконнооптичний кабель), *сисадмін* (системний адміністратор), *кілометр* (кілобайт).

б) професійно-виробничі: *зависнути* (про комп'ютер, який не працює), *інфа* (інформація), *прога* (комп'ютерна програма), *Вінда* (операційна система Microsoft Windows).

Професіоналізми виникають там, де не повною мірою сформована термінологія, де вона перебуває на початковому етапі становлення. Здебільшого це слова загальнонародної мови, вжиті зі специфічним значенням у мовленні комп'ютерників: *вікно* – прямокутна частина екрана дисплея, що використовується для відображення стану активної програми; *вірус* – програма, що проникає в систему без відома користувача; *камінь* – процесор, виготовлений на кремнієвій – кам'яній – основі; *лазер* – лазерний принтер; *мило* – електронна пошта, e-mail; *кілограм/кілометр* – 1 кілобайт інформації (1024 байти); *метр* – 1 мегабайт (1024 кілобайти); *гектар* – 1 гігабайт (1024 мегабайти) тощо.

Найчастіше професіоналізми використовують в усному неофіційному мовленні люди певної професії для точного називання кожної деталі виробу чи ланки технологічного процесу. Отже, такі одиниці виконують важливу номінативно-комунікативну функцію і в такий спосіб сприяють кращому взаєморозумінню. У писемній формі професіоналізми вживаються у виданнях, призначених для фахівців, в інструкціях, порадах тощо.

Нонстандарт у комп'ютерній субмові. До нонстандарту належать жаргонізми, які створюють особливу групу слів, що або є базою для утворення субстандартних і стандартних термінів, або виникають на основі загальноприйнятої термінології.

У розмовному мовленні будь-якого професійного середовища завжди є певна кількість емоційно забарвлених слів: *крякнути* (зламати захист програми спеціалізованою програмою (від англ. *crack* „розколівати”), *хакнути* (теж зламати захист програми (від англ. *hack* „розбивати”), *аутглюк* (програма Outlook Express), *пожмакер* (програма Page Maker), *глюк* (збій або помилка). Це експресивно насичені професійні жаргонізми, що мають нейтральні відповідники серед загальноновживаної лексики. Вони належать до лексики обмеженого функціонування, оскільки охоплюють порівняно невелике коло понять і предметів.

Найбільше жаргонізмів походить від слів загальнонародної мови, вжитих у специфічному значенні, пор.: *вбити* – знищити (файл); *круте залізо* – найсучасніше комп'ютерне обладнання; *пень* – процесор типу Pentium.

Крім того, це деформовані загальноновживані слова та словосполучення, пор.: *видима карта* – відеокарта; *компютер* – комп'ютер; *файло* – файл; *інфа* – інформація.

Це також запозичення, переважно з англійської мови: *баг* (bug) – помилка в програмному коді; *юзер* (user) – користувач.

Цікавим утворенням серед комп'ютерних жаргонізмів є кальки: *еразити* (erase) – знищити (файл); *контроль-брик* (Ctrl-Break) – тимчасове переривання виконання програми; *мессага* (message) – повідомлення; *юзати* (use) – використовувати.

Отже, специфічна лексика жаргону загалом ґрунтується на загальнонародній мові і відрізняється від неї експресивною метафоризацією загальноновживаних слів (*огризок* – комп'ютер фірми Макінтош; назва походить від логотипу у формі надкушеного яблука; *презерватив* – антивірусна програма; *жорнувати* – про інтенсивну роботу жорсткого диска, усиченням чи спотворенням слів (*сервак* – сервер, *сисадмін* – системний адміністратор), своєрідним словотворенням (*висяк* – збій у виконанні програмного коду).

Багато жаргонізмів і професіоналізмів має інтержаргонний характер. Інтержаргон – це один із соціальних варіантів мови, який об'єднує в собі частину слів кожного жаргону. Ці лексеми вживають у різних жаргонах. Проникаючи в розмовну мову, деякі слова жаргонного вжитку згодом стають набуток експресивного словника загальнонародної літературної мови як засобу типізації. Наприклад, *глючити* в комп'ютерному жаргоні має значення „працювати з помилками”, у ширшому вжитку – „виходити з ладу, втомлюватися”.

Отже, мовна модель стандарт–субстандарт–нонстандарт у комп'ютерній субмові має чітку структуру. На сучасному етапі формування комп'ютерної субмови можна виділити трирівневу інваріантну модель для комп'ютерної лексики, яка ґрунтується на українській загальнонародній мові. Значна її частина запозичена з англійської мови різними шляхами.

Додаток 1. Трирівнева лексична модель в сучасній комп'ютерній субмові.

№	Термін, літературний вислів	Професіоналізм	Жаргонізм	Пояснення
1	Windows XP	Вінда	ХРюша	початкові літери абrevіатури англ. мовою
2	Процесор	ЦеПеУ	камінь, проц	СРU для скороченої вимови, англ. абvіатура. Камінь – ядро процесора на процесорній підложці має вигляд чорного каменя
3	Система охолодження ЦП	кулер	кулерок	скорочено від англ. слова cool - охолоджувати.
4	Персональний комп'ютер	ПеКа	писюк	від англ. слова – Personal Computer (PC)
5	Завершення роботи	овер	гамовер	несанкціоноване завершення роботи програми, від англ. over - закінчення
6	Працювати з мишою	мишу вигулювати	стискати батони	процес роботи з маніпулятором
7	Прикрашення вже написаної програми	дизайнувати	глюкало протирати	нова програма працює з помилками, має глюки
8	Вимикати ПК натисканням клавіш Ctrl-Alt-Del	комбінація з трьох пальців	трьохпальцевий салют, дуля, фіга	аварійне вимкнення комп'ютера натисканням трьох кнопок
9	Усмішка, сміх	смайлик	ЛЮЛ	від англ. слова LOL – Laughing out loud
10	Навушники	вуха	лопухи	від перен. значення слова <i>лопухи</i> – <i>вуха</i>

Література

1. Кестер-Тома З. Стандарт, субстандарт, нестандарт // Русистика. – Берлін, 1993. – № 2. – С. 15–31.
2. Клименко О.Ф., Головка Н.Р., Шарапов О.Д. Информатика та комп'ютерна техніка. Навчально-методичний посібник / За ред. О. Д. Шарапова. – К.: Вид-во КНЕУ, 2005. – 534 с.
3. Симоненко О. З історії становлення та розвитку терміносистеми інформаційних систем і технологій // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. – К.: Вид-во КНЕУ, 2003. – Вип. 5. – С. 169–174.